

L'applicaziun dal rumantsch sco linguatg giuridic

Observaziuns e conclusiuns dal Program naziunal da retschertga 56

■ **Tranter il 2005 ed il 2010 è vegni realisà il Program naziunal da retschertga 56 «Diversità da linguas e competenzas linguisticas en Svizra».** En rom da quel han collavuraturas e collavuratur da pliras universitads svizras er analisà l'applicaziun da las linguas naziunalas sco linguatg giuridic. Chatta.ch preschenta in extract dal rapport final correspondent che datescha dal 2008.

In exempel or da la pratica: La versiun rumantscha da la Lescha davart la furmazion professiunala

L'analisi da la Lescha davart la furmazion professiunala e davart purschidas da furmazion cuntinuanta dals 17 d'avrigl 2007 dal chantun Grischun mussa ch'ina translaziun n'è betg simplamain ina copia da l'original. Il translatur sto transponer il cuntegn dal text legislativ cun ils meds e las pussaivladads linguisticas che sia lingua porscha. Da la versiun rumantscha resorta dentant cler e bain la finamira da stgaffir in text che correspuonda

na da la furma e dal cuntegn uschè fitg sco pussaivel al text da basa. Il translatur è pia bain conscient dal fatg che si'ovra survegn vigur legala e che l'adressat sto pudair sa fidar da quella. A favur d'ina translaziun bain legibla e chapavla sto el en tscherts cas dentant era s'allontanar d'ina translaziun orientada memia fitg al text da basa. La ballantscha tranter ina translaziun verbala ed ina translaziun pli u main libra n'è dentant betg adina simpla da chattar. Era sch'ina transposiziun verbala è l'ideal per translatar in text legislativ, faschessi mintgatant bain al text rumantsch da ristgar ina translaziun pli libra.

L'act da translaziun pretenda da sa confruntar a moda pli profunda cun il text original. Qua tras pon vegnir scuvertas eventualas insuffizienzas da quel. Era en la lescha analisada n'è il text da basa tudestg betg adina formulà cuntentaivlamain. En la versiun rumantscha sa prova il translatur da megliar tals deficits. Quai gartegia il pli savens. I restan dentant cas nua ch'ina formulaziun pauc favuraivla en il text da basa tudestg è la fin finala responsabla per ina translaziun rumantscha pauc favuraivla. La translaziun na po pia betg gular tut las insuffizien-

La collecziun sistematica dal dretg grischun en versiun rumantscha.

zas. Ina buna translaziun pretenda in text da basa bain formulà e translatabel. In impurtant factur da la translaziun d'in text legislativ è sia congruenza normativa. Gia per motivs linguisticos èsi dentant strusch pussaivel d'adina cuntanscher ina congruenza absoluta. Quai n'è betg auter tar la versiun rumantscha da la Lescha davart la furmazion professiunala. Magari fissan incongruenzas normativas evitablas. En ils pli blers cas d'ina incongruenza normativa vegn la formulaziun rumantscha datiers u schizunt fitg datiers dal messadi normativ intendi. Talas divergenzas èn acceptablas. Cas da vairas incongruenzas normativas, pia cas nua che la translaziun divergescha cleramain dal cuntegn normativ intendi e nua ch'è fiss pussaivel da far ina translaziun pli precisa èn strusch da chattar en la translaziun rumantscha.

Remartgabel èsi che la translaziun rumantscha è in toc pli lunga ch'è il text da basa tudestg. Entant che la versiun tudestga da la Lescha davart la furmazion professiunala dumbra 2851 peds, dumbra la versiun rumantscha 3898 peds. Franc è questa differenza da contribuir almain per part a la differenza dals sistems linguisticos. Ch'è il text rumantsch è dentant tant pli lung resulta era dal fatg che las construcziuns substantivadas vegnan evitadas, che l'artitgel vegn agiuntà la nua ch'è manca en il text tudestg, ch'è

text rumantsch lavura fitg cun construcziuns relativas e ch'è repeta magari pliras giadas in pled en la medema construcziun. Tratgs tipics dal linguatg giuridic tudestg vegnan pia gularivads ed adattads en la versiun rumantscha. L'ideal d'in text legislativ curt e concis vegn pia sacrificà a favur d'in text meglier legibel e pli explicit. Questa concepziun da translatur po vegnir giustifigada cun l'argument che la lectura duai vegnir facilitada al destinatar rumantsch ordinari che n'è betg fitg disà da leger texts complexs en sia lingua. Al lectur specialisà u al lectur giuridic para questa moda da formular plitost nunusitada. La consequenza da quai po esser ch'è la fida plitost al text tudestg e lascha dal maun la versiun rumantscha. In sto pia sa dumandar, tge muntada che l'ideal da formular texts legislativs curts e concis ha per il linguatg giuridic rumantsch e co che quest ideal pudess vegnir cuntanschì meglier.

Rumantsch grischun – sin via ad in linguatg giuridic cumplain?

Il rumantsch grischun è anc in fitg giuven linguatg. A prima vista fai perquai surstar ch'è il sectur giuridic è in impurtant champ d'applicaziun per il nov linguatg da scrittira rumantsch. Segir han oravant tut motivs pratics favurisà quest svilup. I dat dentant era autras raschuns per appligiar il rumantsch grischun en quest sectur. Cunquei ch'è il linguatg giuridic è in linguatg particular che sa differenziescha dal linguatg da mintgadi, na disturban las particularitads dal nov linguatg da scrittira betg uschè fitg en quest sectur. Il linguatg giuridic para perquai specialmain adattà per introducir in nov linguatg da scrittira. Per differentas linguas vegn ultra da quai pretendi che la translaziun da la legislaziun haja gi in effect impurtant per la standardisaziun da la lingua.

Sin nivel federal han ins gia entschavi l'onn 1988 a translatur differentes decrets en rumantsch grischun, tranter auters il Cudesch civil svizzer (cumpari il 1989) ed il Dretg d'obligaziuns (cumpari il 1992). Il schlantsch inzial è dentant tschessà in pau dapi lura, bleras da questas translaziuns n'èn betg pli dal tut actualas. L'onn 1996 ha il chantun Grischun entschavi a duvrar uffizialmain il rumantsch grischun e dapi l'onn 2001 vegnan tut ils texts legislativs redigids en quest linguatg. Pass per pass èn era ils decrets existents dal chantun Grischun vegnids transferids en rumantsch grischun, uschia che l'entir cudesch da dretg grischun stat oz a disposiziun en rumantsch grischun.

Il volumen da texts giuridics en rumantsch grischun è pia considerabel. Entaifer paucs onns èsi reussi da sviluppar ina fitg vasta terminologia giuridica per l'entira Rumantschia. Cun il servetsch da translaziun dal Chantun èsi era garantì ch'èls texts legislativs rumantschs

stattan – almain sin nivel chantunal – adina actuals. L'implicaziun pratica da quest nov linguatg giuridic è dentant pli difficultusa. Las persunas rumantschas creschidas n'èn anc betg vegnidas scolarisadas en rumantsch grischun. Per la pli part dad ellas è il nov linguatg da scrittira anc plitost nunusità. Per propi chapir tut bain e far la segira vegnan bleras da questas persunas probablmain a preferir ils texts giuridics en lingua tudestga. Perquai èsi necessari da stgaffir in'attractiva purschida da texts giuridics rumantschs. Per augmentar il diever dal nov linguatg giuridic rumantsch en la pratica dovri era pli bleras persunas che domineschan il rumantsch grischun. Qua pudessan offertras da scolaziun per persunas rumantschas che lavuran en il sectur giuridic-administrativ gidar. Las schanzas ch'è il rumantsch grischun daventia in linguatg giuridic cumplain e che funcziunescha en la pratica èn pia intactas. Quai dovra dentant anc in pau temp.

Conclusiuns e recumandaziuns

Stgaffir directivas da translaziun
La translaziun è in act creativ. Las libertads dal translatur èn dentant limitadas, quai surtut cura ch'è sa tracta da translatur texts legislativs. Dentant era en questa sparta sto il translatur prender decisiuns, datti adina puspè differentas schliaziuns pussaivlas. Nua che pliras persunas translateschan, sto quai succeder tenor ils medems principis. Igl è perquai d'avantag da fixar directivas per la translaziun. Quellas na garanteschan betg mo la constanza da la translaziun, mabain fan era transparent vers anora suenter tge principis e tenor tge ponderaziuns che la translaziun succeda.

Ina convenziun davart la furma da la lingua giuridica rumantscha, en spezial da la lingua rumantscha tar texts legislativs, n'exista fin oz betg. L'analisi da la Lescha davart la furmazion professiunala ha mussà che la lingua da la lescha rumantscha è bler pli explicita e ch'è il text daventa qua tras in toc pli lung ch'è il text da basa. Sche quella furma da linguatg è vairamain giavischabla u sch'ins stuess intender in auter svilup, fiss d'examinar en in discurs tranter las differentas disciplinas pertutgadas. Er ils resultats da questa discussiun stuessan vegnir integrads en las directivas da translaziun postuladas.

Far dal servetsch da translaziun in servetsch linguistic

Il fatg ch'è il Chantun redigia ses texts legislativs en tut las trais linguas chantunales pretenda gronds sforzs, è dentant era ina schanza unica per megliar la legislaziun dal puntg da vista linguistic. L'act da translaziun gida adina puspè a scuvrir insuffizienzas dal text da basa. En il rom da la legislaziun chantunala profiteschan ins fin oz dentant anc pauc da quest fatg.

Forsa è il motiv persunter ch'è il servetsch da translaziun ha da translatur e ch'è ina intervenziun da quel en la redacziun na vegn per ordinari betg tolerada gugent. Ina buna translaziun pretenda ch'è il text da basa saja formulà a moda translatabla. Gia tar la redacziun d'in text legislativ sto l'autur perquai tegnair en egl che ses text sto vegnir translaturà en rumantsch e talian ed evitar formulaziuns complexas u schizunt nuntransferiblas. Auters chantuns plurilingvs pretendan quai explicitamain.

Per optimar la legislaziun chantunala ord puntg da vista linguistic, stuess il servetsch da translaziun vegnir integrà pli baud en il process da legislaziun ed avair in pled consultativ gia cur che la versiun da basa vegn formulada. L'emprim sbos stuess perquai vegnir sutmess al servetsch per ina examinaziun linguistica. Questa collavuraziun tranter departaments, uffizis e servetsch furniss en il medem mument era preziasas infurmaziuns per far pli tard la translaziun. Dal status e da la funcziun ennà stuess il servetsch betg vegnir titulà sco servetsch da translaziun, mabain sco servetsch linguistic.

Promover il diever dal linguatg giuridic rumantsch

Cun installar in servetsch da translaziun en l'administraziun chantunala e cun translatur la collecziun da dretg dal chantun Grischun era en rumantsch, ha il linguatg giuridic rumantsch pudì vegnir sviluppat essenzialmain vinavant. In impurtant pass è era stà da duvrar il rumantsch grischun sco lingua da dretg. Quai pussibilescha da sviluppar in linguatg giuridic unifurm e da buna qualitad per l'entira Rumantschia. Malgrà ch'èls fundaments essenzials per appligiar il rumantsch sco linguatg giuridic èn avant maun, è il diever dal rumantsch en quest sectur modest. Sclerir ils motivs persunter è grev. Da menziunar è dentant d'in maun il fatg ch'è il singul Rumantsch e la singula Rumantscha chapechan fitg bain il tudestg, da l'auter maun il fatg che l'administraziun chantunala è natiralmain disada bier pli bain da duvrar il tudestg ch'è il rumantsch. En il mintgadi è ina clera dominanza dal linguatg tudestg qua tras programmada. Per regla survegn la Rumantscha ed il Rumantsch perquai en ina procedura mo lura ina decisiun en sia lingua, sch'èl giavischa quai explicitamain.

Senza in tschert diever dal linguatg giuridic en la pratica na po in tal betg sa sviluppar per propi. Novas terminologias pon mo far ragisch, sch'èllas vegnan duvradas e qua tras recepidas dals adressats. Promover il diever dal linguatg giuridic rumantsch en acts concret è grev. Il linguatg giuridic po dentant er vegnir promovì e sviluppat vinavant cun duvrar el en texts cun funcziun da model. En quest sectur è da numnar la novissima translaziun rumantscha dal cudesch da documents grischun. In ulterier pass ed in postulat prioritari per sviluppar vinavant il rumantsch sco linguatg giuridic e per promover ses diever pratic, fiss da rediger las regestras da las decisiuns publicgadas da la regenza e da las dretgiras chantunales per rumantsch.

La preschentaziun:

Program naziunal da retschertga PNR 56 «Diversità da linguas e competenzas linguisticas en Svizra». Rapport final dal project parzial «Juristisch-linguistische Untersuchungen von Rechtstexten der schweizerischen offiziellen Mehrsprachigkeit». 2008

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=4196
www.chatta.ch

Il Program naziunal da retschertga 56 ha resguardà tut las quatter linguas naziunalas.

